

УДЗЕЛ ПРАДСТАЎНІКОЎ РОДУ ТЫШКЕВІЧАЎ У ВАЙСКОВЫХ І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫХ ПАДЗЕЯХ БЕЛАРУСІ XV–XIX СТСТ.

Г. А. КАРПЕЧАНКА^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Прысвечаны ўдзелу прадстаўнікоў магнацкага роду Тышкевічаў у войнах і паўстаннях, якія закраналі тэрыторыю Беларусі ў XV–XIX стст. Зроблена выснова пра тое, што Тышкевічы пакінулі свой след у барацьбе з Крымскім ханствам, Маскоўскай дзяржавай, Асманскай імперыяй і Швецыяй, а ў вайне 1812 г. прадстаўнікі роду змагаліся і на баку Расійскай імперыі, і на баку Францыі. Удакладнены факты ўдзелу Тышкевічаў у паўстанні Тадэвуша Касцюшкі, а таксама ў паўстаннях 1830–1831 і 1863–1864 гг., што было прычынай секвестравання іх маёнткаў. Указваецца, што род дзяліўся на чатыры асноўныя галіны, якія вялі свой пачатак ад братаў Льва (Скуміны-Тышкевічы), Васіля (Тышкевічы-Каляніцкія), Міхала і Габрыэля, а прадстаўнікі ўсіх гэтых галін адзначаліся ў вайсковай гісторыі Беларусі. Называюцца ўдзельнікі сеймаў і павятовыя маршалкі з роду Тышкевічаў. Даказана, што часоваму заняпаду роду Тышкевічаў садзейнічалі ваенныя канфлікты Рэчы Паспалітай XVII ст., у якіх многія яго прадстаўнікі загінулі, аднак Скуміны-Тышкевічы і Тышкевічы-Каляніцкія здолелі адрадіць веліч роду.

Ключавыя словы: род Тышкевічаў; Лівонская вайна 1558–1583 гг.; інтэрвенцыя 1604–1618 гг.; вайна Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг.; вайна Рэчы Паспалітай са Швецыяй 1600–1629 гг.; казацка-сялянская вайна 1648–1651 гг.; Паўночная вайна 1655–1660 гг.; паўстанне 1830–1831 гг.; паўстанне 1863–1864 гг.; сейм; павятовы маршалак.

УЧАСТИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ РОДА ТЫШКЕВИЧЕЙ В ВОЕННЫХ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ СОБЫТИЯХ БЕЛАРУСИ XV–XIX ВВ.

А. А. КАРПЕЧЕНКО¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Республика Беларусь

Посвящена участию представителей магнатского рода Тышкевичей в войнах и восстаниях, затрагивающих территорию Беларуси в XV–XIX вв. Сделан вывод о том, что Тышкевичи оставили свой след в борьбе с Крымским ханством, Московским государством, Османской империей и Швецией, а в войне 1812 г. представители рода сражались и на стороне Российской империи, и на стороне Франции. Уточнены факты участия Тышкевичей в восстании Тадеуша Костюшко, а также в восстаниях 1830–1831 и 1863–1864 гг., что было причиной секвестирования их имений. Указывается, что род делился на четыре основные ветви, которые брали свое начало от братьев Льва (Скумины-Тышкевичи), Василя (Тышкевичи-Каленицкие), Михаила и Габриэля, а представители всех этих ветвей были отмечены в военной истории Беларуси. Называются участники сеймов и предводители дворянства. Доказано, что временному упадку рода Тышкевичей содействовали военные конфликты Речи Посполитой XVII в., в которых многие его представители погибли, однако Скумины-Тышкевичи и Тышкевичи-Каленицкие сумели возродить величие рода.

Ключевые слова: род Тышкевичей; Ливонская война 1558–1583 гг.; интервенция 1604–1618 гг.; война России и Речи Посполитой 1654–1667 гг.; война Речи Посполитой и Швеции 1600–1629 гг.; казацко-крестьянская война 1648–1651 гг.; Северная война 1655–1660 гг.; восстание 1830–1831 гг.; восстание 1863–1864 гг.; сейм; предводитель дворянства.

Образец цитирования:

Карпечанка Г. А. Удзел прадстаўнікоў роду Тышкевічаў у вайсковых і грамадска-палітычных падзеях Беларусі XV–XIX стст. // Весн. БДУ. Сер. 3, Гісторыя. Эканоміка. Права. 2016. № 3. С. 13–20.

For citation:

Karpechanko A. A. The participation of representatives of Tyszkiewicz family in the military and political events of Belarus in XV–XIX centuries. *Vesnik BDU. Ser. 3, Gistoryja. Jekonomika. Prava*. 2016. No. 3. P. 13–20 (in Belarus.).

Автор:

Анна Александровна Карпеченко – лаборант кафедры истории Беларуси древнего времени и средних веков исторического факультета.

Author:

Anna Karpechanko, assistant at the department of ancient and medieval history of Belarus, faculty of history. karpechanko@bsu.by

THE PARTICIPATION OF REPRESENTATIVES OF TYSZKIEWICZ FAMILY IN THE MILITARY AND POLITICAL EVENTS OF BELARUS IN XV–XIX CENTURIES

A. A. KARPECHANKO^a

^a*Belarusian State University, Nezavisimosti avenue, 4, 220030, Minsk, Republic of Belarus*

The article deals with the participation of representatives of the magnate family of Tyszkiewicz in wars and uprising involving the territory of Belarus in XV–XIX centuries. It was concluded that they left their mark in the struggle with the Crimean khanate, the Moscow, the Ottoman Empire and Sweden and in the war of 1812 Tyszkiewicz was on the side of the Russian Empire, and French. Clarified the facts of the participation of some members of this genus in the uprising Tadeusz Kosciuszko, the uprising 1830–1831 and the uprising 1863–1864, therefore, their estates fell under sequester. The article states that the genus was divided into four main branches, which took its origin from the brethren of the Lion (Skumin-Tyszkiewicz), Vasil (Tyszkiewicz-Kalenitski), Michael and Gabriel and representatives of all these branches was recorded in the military history of Belarus. Affected participants of sejms and marshals of the nobility. It is noted that the temporary decline of all branches of Tyszkiewicz family contributed to military conflicts of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the XVII century, as many of their representatives were killed at this time. However Skumin-Tyszkiewicz and Tyszkiewicz-Kalenitski managed to revive and enhance the majesty of their kind including politicians and the military.

Key words: Tyszkiewicz family; the Livonian War of 1558–1583; intervention of 1604–1618; the war between Russia and Polish-Lithuanian Commonwealth of 1654–1667; the war between Polish-Lithuanian Commonwealth and Sweden 1600–1629; cossack-peasant war of 1648–1651; Northern war of 1655–1660; the uprising of 1830–1831; the uprising of 1863–1864; the sejm; the marshal of the nobility.

Род Тышкевічаў падзяляўся на чатыры асноўныя галіны, якія паходзілі ад сыноў Тышкі – Васіля (Тышкевічы-Каляніцкія), Льва (Скуміны-Тышкевічы), Міхала і Габрыэля. З канца XV па XIX ст. прадстаўнікі ўсіх галін удзельнічалі ў шэрагу вайсковых падзей і паўстанняў, якія закраналі Вялікае Княства Літоўскае (ВКЛ), Рэч Паспалітую і Расійскую імперыю.

Як падкрэсліваў Юзаф Тышкевіч у выданні, прысвечаным роду Тышкевічаў, у XV–XVII стст. кожны, хто валодаў землямі ў межах ВКЛ і Рэчы Паспалітай, з’яўляўся вайскоўцам, бо для абароны ад нападаў і войнаў шляхце неабходна было мець уласнае войска ці ўзброеныя ваяроў [1, s. XXXV]. Таксама аўтар адзначаў, што харугвы братаў Тышкі і Гетаўда згадваліся пад 1421 г. у спісе харугваў Ягайлы, а ў 1484 г. браты Тышкі, Добр, Фёдар, Гетаўд і Акушка, былі забіты татарамі падчас нападу Менглі-Гірэя, сам Тышка ў 1492–1501 гг. з’яўляўся намеснікам Кіеўскага княства і абараняў Бярдзічаў ад татар [1, s. XXXV]. Такія шырокія храналагічныя межы выклікаюць сумненні ў дакладнасці прыведзенай інфармацыі і, верагодна, вызначаны няправільна, што звязана з недахопам звестак ці памылковай інтэрпрэтацыяй крыніц.

Ваеначальнік бабруйскага староства скіруцянскага Леў Тышкевіч (сын Тышкі) быў паслом у Арду ад Аляксандра Ягелончыка [2, s. 430]. Яго сын – маршалак гаспадарскі Скумін Тышкевіч – згадваецца ў крыніцах пад 1562 г., яго называлі Сармацкім Гектарам і Пірам Русі [1, s. XXVI; 3, s. 10]. Можна дапусціць, што ён атрымаў гэты мянушкі ў Лівонскай вайне.

Брат Льва, Міхал, у генеалагічных даследаваннях называўся вядомым у рыцарскіх справах палкоўнікам караля Жыгімонта Старога і стражнікам літоўскіх войскаў [1, s. XXXV; 4, s. 336]. Яго сын – гродзенскі маршалак Ежы Тышкевіч – таксама ўдзельнічаў у Лівонскай вайне [4, s. 336].

У 1560 г. ваявода падляшскі Васіль Тышкевіч разам з сынам, маршалкам гаспадарскім Юрыем, за ўласныя сродкі сабралі войска супраць Масквы. Юры Тышкевіч асабліва вызначыўся ў бітве пад Улай (1564). Акрамя гэтага, у 1552 г. ён выступіў у якасці пасла ў Крымскае ханства [5, с. 552], у 1554 і 1564 гг. – у Маскву (апошні раз – разам з бацькам) [6, с. 63]. Раней у гэтыя краіны, а таксама ў Італію ездзіў з пасольствам і Васіль Тышкевіч. Як пасол у Маскву адпраўляўся і яго другі сын – маршалак гаспадарскі і староства радашкоўскі Каленік Тэадор [4, s. 345–346]. Ён жа ўдзельнічаў у бітве з князем Васілём Сярэбраным-Абаленскім пад Оршай у 1568 г. [1, s. XXVI; 3, s. 11].

Падскарбій ВКЛ Тэадор Тышкевіч у 1580 г. ваяваў разам са Стэфанам Баторыем пад Полацкам. У бітве пад Псковам удзельнічаў другі сын Міхала – абозны літоўскі і генерал артылерыі Іван Тышкевіч, які перад тым правёў у палоне ў Маскве сем гадоў. У гэты ж час, паводле звестак Ю. Тышкевіча, староства краснасельскага Яўстафій Тышкевіч прывёў сабранае за ўласны кошт войска пад Вялікія Лукі [1, s. XXVI], аднак вядома, што ён памёр яшчэ ў 1557 г. [7, s. 8]. Верагодна, у кнізе Ю. Тышкевіча гаворка ішла пра яго зводнага брата, Яўстафія-Серафіна Тышкевіча.

Адным з найбольш вядомых дзеячаў з роду Тышкевічаў другой паловы XVI ст. быў Фёдар Скумін-Тышкевіч. Разам з мазавецкім ваяводам Станіславам Крыскім і мінскім ваяводам Мікалаем Сапегам

ён у якасці пасла выязджаў у Маскву да цара Івана Грознага, аднак беспаспяхова [8, с. 24]. Акрамя таго, Фёдар Скумін-Тышкевіч прымаў удзел у аблозе і ўзяцці Полацка [8, с. 26]. Ён уваходзіў у склад камісіі, створанай канцлерам Яўстафіем Валовічам для разгляду спрэчак паміж праваслаўнымі і езуітамі ў Полацку [8, с. 27–28]. Урэшце пад уплывам Іясафата Кунцэвіча прыняў Берасцейскую унію, яго сын, Януш, таксама быў яе прыхільнікам [7, с. 25]. Пасля смерці Стэфана Баторыя займаў пасаду падскарбія земскага і пісара ВКЛ [5, с. 552]. Сваё прызначэнне на пасаду падскарбія Фёдар Скумін-Тышкевіч ушанаваў чаканкай медаля: з аднаго боку на ім былі адбіты гербы «Ляліва», «Корчак», «Тапор», «Наленч» і лацінскія літары *TSTMDL* (*Theodorus Scumin Thesaurius Magni Ducatus Lithuaniae*), з другога – надпіс на лацінскай мове: «Пане, чым ёсць чалавек, калі памятаеш так аб ім?»¹ [7, с. 24]. Падчас паўстання Севярына Налівайкі ён удзельнічаў у з’ездах шляхты [9, с. 223, 229].

Асабліва багатым на вайсковыя падзеі для роду Тышкевічаў было XVII ст. Браты Геранім і Самуэль Тышкевічы ўдзельнічалі ў інтэрвенцыі 1604–1618 гг. Першы прывёў сваё войска да Лжэдзітрыя I у 1604 г., але ўжо ў наступным годзе пасля паразы пад Дабрынічамі трапіў у палон і быў адпраўлены ў вязніцу ў Маскве, дзе памёр у 1607 г. [1, с. XXVI; 3, с. 21].

Самуэль Тышкевіч у 1607 г. прывёў да Лжэдзітрыя II сваё войска пад Арол. Потым удзельнічаў у аблозе Троіцка-Сергіевай лаўры. У 1610 г. выправіўся ў Калужскі лагер. Неўзабаве і ён загінуў у Крамлі [3, с. 21]. Паводле іншых звестак, абодва браты былі забіты ў 1611 г. [3, с. 11]. Іх трэці брат, Януш, які пазней стаў ваяводам кіеўскім, разам з бацькам, Тэадорам-Фрэдэрыкам Тышкевічам, мог таксама ўдзельнічаць у інтэрвенцыі Рэчы Паспалітай [1, с. XXVI].

У войску Лжэдзітрыя II служылі і сыны былога палоннага Івана Тышкевіча Давід і Кіпрыян. Яны загінулі пад Мажайскам у 1618 г. У гэты ж час загінуў пад Вольмарам іх брат Міхал [3, с. 11].

У вайне Рэчы Паспалітай са Швецыяй 1600–1629 гг. адзначыўся сын Фёдара Януш Скумін-Тышкевіч. Захаваўся яго партрэт, дзе ён «паказаны ў вобразе ваяра перад паходным намётам (шатром). На століку побач – булава ваеначальніка, механічны гадзіннік і кніга, за намётам – сцягі, страляе батарэя гармат (у папярэдняй гарматы няма пярэдняй часткі дула), конны атрад рыцараў. На пярэднім плане, ля ног Яна Скуміна <...> вайсковыя бубны і ручная зброя, а таксама рыцарскі даспех» [10, с. 199]. Падчас рокашу Зебжыдоўскага (1606–1609) ён падтрымаў караля, за што ў 1607 г. быў прызначаны на пасаду пісара [11, с. 232]. Януш Скумін-Тышкевіч прымаў удзел у вайне са Швецыяй, аблозе Смаленска (1609–1611), дзе раскрыў змову маскоўскіх паслоў [1, с. XXXVII], бітве пад Хоцінам (1621), у якасці пасла прысутнічаў на сеймах (1607, 1613, 1618, 1620) [11, с. 232–233], ездзіў з пасольствамі ў Прусію і Маскву да цара Васіля Шуйскага. З 1621 г. з’яўляўся ваяводам мсціслаўскім. На сейме 1623 г. прынялі канстытуцыю «Аб зямлі Інфлянскай», у якой зацвярджалася стварэнне камісіі для правядзення перамоў са Швецыяй. У яе склад увайшоў і Януш Скумін-Тышкевіч, які асабіста сустракаўся з фельдмаршалам Якубам дэ ля Гардзі [11, с. 237] і вёў перапіску з рыксканцлерам Акселем Аксенштэрнам [12, арк. 1–2; 13, арк. 1–2]. Ён выступіў супраць жадання караля працягваць вайсковыя дзеянні, бо не бачыў у гэтым карысці для краіны. Менавіта Януш Скумін-Тышкевіч з’яўляўся аўтарам дзённіка мірных перамоў са Швецыяй 1625 г. Пасля сейма 1626 г. ён стаў ваяводам троцкім, а ў ліпені 1633 г. кароль Уладзіслаў IV хацеў прызначыць яго ваяводам віленскім, але праз супрацьстаянне з Крыштафам Радзівілам Януш Скумін-Тышкевіч заняў гэту пасаду толькі ў 1640 г. З публіцыстычнай спадчыны Януша Скуміна-Тышкевіча захаваўся таксама «Ліст да Барэцкага і Сматрыцкага супраць царквы ўсходняй».

З Тышкевічаў-Каляніцкіх у вайне са Швецыяй адзначыўся кашталян смаленскі Яўстафій-Серафін Тышкевіч, які пакінуў пасля сябе не толькі рыцарскую славу, але і верш, прысвечаны Мацею Стрыйкоўскаму [7, с. 9–10].

У войнах першай паловы XVII ст. удзельнічаў ваявода мсціслаўскі, берасцейскі, падскарбій надворны, староста мазырскі, камянецкі і дудскі, камісар сейма, палкоўнік каралеўскі Ян-Яўстафій Тышкевіч. Ён адпраўляў свае харугвы ў паходы на Валахію, Інфлянты, Маскву [6, с. 63], прымаў удзел у бітвах пад Какенгаўzenам (1601), Хоцінам (1621), ездзіў з пасольствам да маскоўскага цара і татарскага хана [4, с. 349].

У пачатку XVII ст. супраць туркаў ваяваў кіеўскі ваявода Януш Тышкевіч. Ён удзельнічаў у Цяцорскай бітве (1620), дзе быў цяжка паранены і трапіў у палон [1, с. XXXVII]. У яго аповесці «Пан Харошча» згадваецца абраз і апавядаецца звязанае з ім паданне пра тое, як Януш Тышкевіч убачыў на небе вогненнае імя Марыі, прызнаў цуд ды ў адзіны момант быў перанесены без шкоды з турэцкіх кайданаў у Бярдзічаў [14, с. 30].

Страты род Тышкевічаў пацярпеў падчас казацка-сялянскай вайны 1648–1651 гг. У 1648 г. быў забіты казакамі суддзя земскі мінскі Філон Тышкевіч [1, с. XXXVIII], у наступным годзе ў бітве пад

¹ Тут і далей пераклад наш. – Г. К.

Зборавам загінуў чашнік кіеўскі Феліцыян Тышкевіч. На Палессі супраць казакоў ваяваў падкаморы брэсцкі, староста дудскі Казімір Тышкевіч, а ў 1649 г. ён быў таксама забіты ў выніку казацкай здрады [1, s. XXXVIII; 4, s. 352]. Нашчадак галіны Габрыэля Казімір-Аляксандр Тышкевіч памёр у татарскім палоне ў 1650 г. Пад Вінніцай у 1651 г. Іванам Багуном быў забіты Станіслаў Тышкевіч [3, s. 23].

Супраць казакоў ваявалі маршалак надворны літоўскі Ян-Антоній Тышкевіч [7, s. 34] і згаданы вышэй ваявода кіеўскі Януш Тышкевіч. Аднак апошні знаходзіўся пад падазрэннем у сувязях з казакамі [3, s. 13]. У Берасцецкай бітве (1651) прымаў удзел падчасы ВКЛ Казімір Тышкевіч [1, s. XXXVIII].

У 1648 г. Максім Крыванос захапіў замак Тышкевічаў у Махноўцы. Увогуле наваколле Бярдзічава было амаль цалкам спустошана казакамі. Бярдзічаўскія маёнткі ў той час нават называліся Тышкевічавай Аравіяй [3, s. 19].

Паўночная вайна 1655–1660 гг. стала для Тышкевічаў яшчэ больш цяжкай. У 1655 г. пад Рыгай загінулі браты Мікалай і Станіслаў Тышкевічы [1, s. XXXVIII; 3, s. 21]. Паводле некаторых звестак, у тым жа годзе былі забіты яшчэ некалькі прадстаўнікоў гэтага роду – сыны загінуўшага пад Мажайскам Давіда Станіслаў і Багуслаў, а таксама іх стрыечныя браты Ян, Марцін, Міхал, Яўстафій [3, s. 21] і, верагодна, Казімір [4, s. 336]. У кнізе Ю. Тышкевіча выказана меркаванне пра тое, што ўсе яны загінулі яшчэ ў 1618 г. [1, s. XXXVII], але гэта малаверагодна, паколькі яны даводзіліся стрыечнымі пляменнікамі ўдзельніку вайны Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг. Аляксандру Тышкевічу, а значыць, былі занадта маладымі, каб удзельнічаць у інтэрвенцыйнай вайне Рэчы Паспалітай 1604–1618 гг.

У стварэнні Тышавецкай канфедэрацыі ўдзельнічаў ваявода чарнігаўскі, староста жытомірскі Крыштаф Тышкевіч [1, s. XXXVIII; 3, s. 11, 14], які раней адзначыўся ў барацьбе супраць казакоў і татараў [4, s. 352].

Верагодны нашчадак галіны Міхала Тышкевіча Аляксандр удзельнічаў у вайне Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг. Ён трапіў у палон у 1659 г. Як адукаваны чалавек (у Парыжы ён атрымаў ступень доктара філасофіі), Аляксандр Тышкевіч падчас зняволення перакладаў на польскую мову трагедыі Сенекі. Разам з ім у маскоўскі палон трапіў яго сын, доктар тэалогіі Казімір Тышкевіч [4, s. 336–337].

Праўнук Габрыэля Тышкевіча стольнік дэрпскі Шчэнсны згадваецца пад 1657 г. як «муж, вядомы ў ваенных экспедыцыях» [1, s. XXXIX]. Гэта дае падставу меркаваць пра тое, што ён таксама мог браць удзел у войнах Рэчы Паспалітай са Швецыяй і Расіяй.

Вайна Рэчы Паспалітай з Асманскай імперыяй 1672–1676 гг. закранула род Тышкевічаў значна менш, чым папярэднія канфлікты XVII ст. Удзелу Уладзіслава Тышкевіча ў бітве пад Хоцінам 1673 г. прысвечаны верш ксяндза Мацея Ігната Кулігоўскага [15].

З 1676 па 1684 г. Уладзіслаў Тышкевіч займаў пасаду крайчага вялікага літоўскага. Яўстафій Тышкевіч згадвае эпітафію, у якой адзначана, што Уладзіслаў Тышкевіч памёр неўзабаве пасля венгерскай выправы [7, s. 40–41]. Верагодна, маецца на ўвазе паход Яна III Сабескага супраць турак у 1683 г.

На працягу амаль усяго XVIII ст. прадстаўнікі роду Тышкевічаў займалі вайсковыя і дзяржаўныя пасады, але не ўдзельнічалі ў войнах. Выключэннем з’яўляецца згаданы ў крыніцах пад 1702 г. казацкі палкоўнік Карл Тышкевіч, які паходзіў з галіны роду Міхала. Ён мог прымаць удзел у паўстанні Сямёна Палія [1, s. XXXIX; 3, s. 12]. Яшчэ ў 1681 г. Карл Тышкевіч згадваўся як дваранін, уладар маёнтка і замка ў Бышаве, а ў пачатку 1684 г. зафіксаваны шэраг скаргаў на яго як на казацкага палкоўніка. Ён абвінавчываўся ў тым, што, набраўшы полк казакоў нібыта для каралеўскай службы, рабаваў і збіваў шляхту, сялян, збіраў незаконна кантрыбуцыю і г. д. Напад падверглася і в. Варэвічы, якая раней належала яму, а потым па прысудзе Трыбунала ВКЛ перайшла да Сцяпана Крыніцкага [16].

Адным з самых знакамітых дзяржаўных дзеячаў перыяду падзелаў Рэчы Паспалітай з’яўляецца апошні прадстаўнік Скумінаў-Тышкевічаў па мужчынскай лініі – генерал-ад’ютант, цівун віленскі, пісар вялікі літоўскі, гетман польны літоўскі, падскарбій вялікі літоўскі, маршалак вялікі літоўскі Людвік. Ён быў жанаты з пляменніцай Станіслава Аўгуста Панятоўскага, Канстанцыяй Панятоўскай, і меў адзіную дачку Ганну (па першым мужу – Патоцкая, па другім – Дуніна-Вансовіч). Яна пакінула мемуары, у якіх узгадвала і свайго бацьку: «Падчас апошняга падзелу ён [Людвік Скумін-Тышкевіч] далучыўся да невялікай колькасці асоб, якія адмовіліся падпісаць несправядлівы, зневажальны акт так званай Таргавіцкай канфедэрацыі, прадыктаваны Расіяй. Дзякуючы гэтаму смеламу ўчынку ўся яго маёмасць трапіла пад секвестр, але ён з цвёрдасцю, моўчкі падпарадкаваўся гэтаму суроваму прысуду – выніку яго непахіснай волі і патрыятызму» [17, с. 22]. Аднак пасля яго пасольства да Кацярыны II секвестр быў зняты.

Пра Людвіка Скуміна-Тышкевіча пісаў ва ўспамінах і М. Маліноўскі: «Тыя з сенатараў, якія нічым не настроілі супраць сябе Расію, атрымалі званні, што прыраўноўваліся да тых, якія яны мелі ў 1795 г.

<...> Так <...> вялікі літоўскі маршалак Людвік Тышкевіч быў правадзейным тайным саветнікам» [18, с. 35]; «Людвік <...> быў вядомы Рапніну як вельмі разумны саноўнік, які быў не супраць расійскай перспектывы, як узорны гаспадар для краю, што славіўся добрасумленнасцю, жывым пачуццём гонару, як найлепшы сусед і суграмадзянін. Не прыклаў ён рук да заняпаду краю, не паддаўся бясплённаму гультайству і дарэмнаму смутку, але, жадаючы і далей служыць суграмадзянам, прыняў пасаду віленскага губернскага маршалка, чым заахваціў і іншых, каб праз спадчынную крыўду не адмаўляліся ад пасады, якія расійскія ўлады згаджаліся пакінуць у руках тубыльцаў» [18, с. 142–143].

Калі выбухнула паўстанне Тадэвуша Касцюшкі, у вайсковай гісторыі з’явілася яшчэ адно імя сярод прадстаўнікоў роду Тышкевічаў – Тадэвуша. Ён прымаў удзел у вайне Расіі і Рэчы Паспалітай 1792 г. Падчас паўстання 1794 г. Тадэвуш Тышкевіч узначальваў адзін з паўстанцкіх атрадаў у Вільні, абараняў прадмесце Варшавы Прагу, але ўрэшце вымушаны быў эміграваць у Галіцыю. Удзельнічаў у аўстра-французскай вайне 1809 г., за што быў узнагароджаны ордэнам *Virtuti Militari*. У 1812 г. з’яўляўся генералам кавалерыйскай брыгады 5-га корпуса Юзафа Панятоўскага. Падчас паўстання 1830–1831 гг. Тадэвуш Тышкевіч быў старшынёй Часовага літоўскага ўрада [19, с. 551]. Пасля паўстання ён выехаў праз Прусію ў Францыю, а яго маёнтак Свіслач быў канфіскаваны. Адна з дачок Тадэвуша Тышкевіча звярталася да расійскага імператара з просьбай дазволіць яе бацьку прыехаць на радзіму і вярнуць яму маёмасць, але атрымала адмову [20, арк. 1].

Палкоўнікам 17-га палка ўланаў літоўскіх напалеонаўскай арміі ў ліпені – снежні 1812 г. служыў Міхал Тышкевіч, які выставіў той полк уласным коштам. Пад яго кіраўніцтвам служыў маёрам Генрых Тышкевіч [21, с. 93].

У зборніку «Беларускія песні і гімны» змешчаны верш «Песня ўланаў Тышкевіча. 1812 г.» у перакладзе з польскай мовы Ст. Судніка: *Ты зважай, вяспане, што за пастава, / Ну а што за мужнасць, ну а што за слава. / Стануць на пастой, ці там на кватэры, / Тышкевіча ўлана любяць тут без меры* [22, с. 72]. У каментары адзначана, што яе спявалі ўланы 17-га палка Літоўскай кавалерыі.

Аднак не ўсе прадстаўнікі роду Тышкевічаў ваявалі на баку Напалеона. Так, у конным лейб-гвардыі палку служыў Антоній Тышкевіч. Ён паходзіў з галіны роду Міхала Тышкевіча. У войску ён выслужыўся ад падафіцэра да палкоўніка. За перыяд з 1802 па 1819 г. прымаў удзел у бітвах пад Аўстэрліцам, Гейльсбергам, Фрыдландам, падчас вайны 1812 г. ваяваў пад Віцебскам, Смаленскам, Барадзіно, Малым Яраслаўцам, Чырвоным, а потым пад Б’енам, Фер-Шампенузам. За ўдзел у вайсковых кампаніях быў узнагароджаны ордэнамі Святога Уладзіміра IV ступені, Святога Георгія IV ступені, прускімі, аўстрыйскімі і баварскімі ордэнамі, а таксама дзвюма залатымі ганаровымі шаблямі [4, с. 338; 7, с. 78–79].

У 1812 г. загінуў 21-гадовы Маўрыцы Тышкевіч [4, с. 356], аднак праз недахоп дакладных звестак выявіць, дзе і пры якіх абставінах гэта адбылося, немагчыма. Верагодна, ён таксама ваяваў у напалеонаўскай арміі.

Брат Маўрыцыя Яраслаў прымаў удзел у паўстанні 1830–1831 гг., пра што сведчыць адзін архіўны дакумент: «...перададзены з Аўстрыі ўрадженец Віленскай губерні граф Яраслаў Тышкевіч, паводле рашэння здзейсненага над ім ваеннага суда, апынуўся вінаватым у тым, што, калі ўступіў у 1831 г. у шэрагі бунтаўшчыкоў, не толькі прымаў чынны ўдзел у былым Польскім паўстанні са зброяй у руках, але яшчэ спрыяў гэтаму злачынству рознымі іншымі шляхамі. А потым падчас смут у Галіцыі 1848 г. быў старшынёй Дэмакратычнай партыі і адным з дзейных членаў утворанага тады народнага савета, імкнуўся ўсяляк шкодзіць аўстрыйскаму ўраду...» [23, арк. 1]. У якасці пакарання, акрамя накладання забарон на маёнткі, прапанавалася яго «саслаць на жыццё ў Томскую губерню са стратай правоў стану <...> маёмасць <...> канфіскаваць у казну» [23, арк. 1].

Канстанцін Тышкевіч быў не толькі выдатным навучоўцам, але і ўдзельнікам паўстання 1830–1831 гг., якое застала яго ў Варшаве, дзе ён працаваў чыноўнікам ва Урадавай камісіі фінансаў і казначэйства. Ён «падчас мяцяжу згодна з распараджэннем мяцежніцкага начальства паступіў на вайсковую службу» [24, арк. 47]. 3 9 студзеня 1831 г. служыў у навастворанай Аўгустоўскай кавалерыі, якая потым атрымала назву 7-га ўланскага палка, аднак ужо 8 ліпеня Канстанцін Тышкевіч быў прызначаны палым ад’ютантам пры камандзіры 2-й брыгады ў 2-й кавалерыйскай дывізіі. Пасля перапраўкі войска паўстанцаў праз р. Віслу ён вярнуўся ў Варшаву і прынёс устаноўчай камісіі прысягу на вернасць [24, арк. 47].

Было вызначана, што Канстанцін Тышкевіч не з’яўляўся адным з зачыншчыкаў паўстання і не належаў да нелегальных таварыстваў. Паколькі ён не быў у мяцяжы значнай фігурай, то атрымаў дазвол вярнуцца ў Мінскую губерню ў свой маёнтак [25, арк. 539]. Адносна мяккае пакаранне было абумоўлена і тым, што Канстанцін Тышкевіч не прымаў удзел у вырашальных баях і здаўся рускім войскам па ўласным жаданні. Ён не быў зволены з пасады і працаваў у Міністэрстве фінансаў

Царства Польскага да 1836 г. [26, арк. 52]. Канчатковае вырашэнне яго лёсу адбылося толькі 3 сакавіка 1842 г.: «Мінскае губернскае праўленне <...> загадалі: паколькі Барысаўскага павета Канстанцін Піеў Тышкевіч, хоць і прымаў удзел у дзеяннях паўстанцаў у Царстве Польскім, бо знаходзіўся на службе ў іх апалчэнні, але ўзбуджальнікам або правадыром не быў, да Патрыятычнага таварыства не належаў і прытым пакінуў шэрагі мяцежнікаў, калі яшчэ цягнуліся ў царстве ваенныя дзеянні, з’явіўся перад законным урадам і аднавіў прысягу на вернасць, таму далучыць яго па ступені віны да 2-га разраду дзяржаўных злачынцаў <...> не падвяргаць ніякай адказнасці і ўнесці ў алфавітны спіс асоб, якія прымалі ўдзел у накіраваных супраць урада дзеяннях; заведзеную з гэтай нагоды перапіску спыніць» [24, арк. 49].

Пра аднаго з братоў, Канстанціна, захавалася няшмат звестак. Але надпіс на мармуровай пліце, які зрабіў Яўстафій Тышкевіч, дае падставу меркаваць пра тое, што іх сярэдні брат, Фларыян Піевіч Тышкевіч, таксама прымаў удзел у паўстанні 1830–1831 гг. Ён служыў харунжым лейб-гвардыі ў Гродзенскім палку гусараў. Памёр каля г. Ломжы ў 1831 г. і быў пахаваны ў касцёле капуцынаў [7, с. 56].

Удзел Канстанціна ў паўстанні мог аказаць уплыў на лёс яго малодшага брата, Яўстафія. Верагодна, па гэтай прычыне ён не здолеў працягнуць навучанне ва ўстановах вышэйшай адукацыі.

У бібліяграфічным слоўніку «Удзельнікі паўстання 1830–1831 гг. на Беларусі» згадваецца Юзаф Тышкевіч – доктар з кляштару ў Каргуз-Бярозе Пружанскага павета, які знаходзіўся ў аградзе Тыгуса Пуслоўскага [27, с. 335]. Верагодна, маецца на ўвазе маршалак Ашмянскага павета Юзаф Тышкевіч.

На дачку Людвіка Скуміна-Тышкевіча Ганну, якая на той момант была замужам за графам Станіславам Дуніным-Вансовічам, завялі справу ў сувязі з паўстаннем 1830–1831 гг.: «Графіня Вансовічава знаходзілася ў Варшаве падчас бунту і прымала ўдзел у дзеяннях мяцежнікаў: вышывала для іх апалчэння сцяг, ахвяравала на карысць мяцежнага ўрада розныя сярэбраныя рэчы, спрыяла вядомаму мяцежніку Юліяну Нямцэвічу» [28]. Графіня прыводзіла сведчання, даказваючы, што ў гэты час знаходзілася ў Кракаве і цяжка хварэла, аднак тыя звесткі былі абвергнуты. Пра графа Дуніна-Вансовіча адзначалася: «...уступіў у апалчэнне мяцежнікаў, атрымаў там чын генерал-маёра, званне брыгаднага камандзіра, а па вяртанні законнага ўрада збег з корпусам Рыбінскага» [28]. Яны былі прылічаны да 2-га разраду дзяржаўных злачынцаў 17 ліпеня 1831 г. Маёнткі Ганны Дунінай-Вансовіч у Віленскай, Гродзенскай і Мінскай губернях канфіскавалі, але ў 1836 г. вярнулі, бо ў 1834 г. яна атрымала дараванне [27, с. 79].

У паўстанні 1863–1864 гг. прымаў удзел граф Казімір Тышкевіч. Ён быў паранены 6 мая 1863 г. у бітве на р. Танеў і памёр праз два дні ў Цешанове, дзе яго і пахавалі. Жалобнае набажэнства адбылося 16 мая 1863 г. у касцёле капуцынаў (верагодна, кракаўскім) [29].

Звесткі пра іншага ўдзельніка гэтага паўстання – Генрыха Тышкевіча – захаваліся ў некалькіх журналах пасяджэння Мінскага губернскага праўлення: «Прапанова начальніка губерні <...> пры якім яго правасхадзіцельства <...> дасылаючы спіс асоб, якія адлучыліся падчас мінулых беспарадкаў з месца жыхарства і па цяперашні час невядома дзе хаваюцца, прапануе губернскаму праўленню адразу зрабіць распараджэнне аб накладанні секвестру на маёнткі, якія ім належаць, як падлеглыя канфіскацыі ў казну і разам з тым аб вышуку гэтых асоб. <...> Па спісе паказаны <...> у Барысаўскім павеце <...> граф Генрых Іосіфавіч Тышкевіч. <...> За бацькамі лічыцца маёнтка Пleshчаныцы і Пятролінаў» [30, арк. 336, 340–341]. Вядома, што Генрых Тышкевіч загінуў у 1863 г.

Прадстаўнікі роду Тышкевічаў прымалі ўдзел у працы сейма. У 1627 і 1638 гг. паслом прызначаўся падкаморы берасцейскі, староста дудскі Казімір Тышкевіч [4, с. 352], у 1724 г. – Ежы Скумін-Тышкевіч [4, с. 342]. Ва ўніверсале «Патрыётаў ваяводства Менскага» ад 21 жніўня 1780 г. сцвярджалася, што адным з паслоў на сейм абраны стракоўскі староста, кавалер ордэна Святога Станіслава Вінцэнт Тышкевіч [31, арк. 1]. Маршалкам сейма ў 1793 г. з’яўляўся Людвік Скумін-Тышкевіч [5, с. 552]. Паслом на чатырохгадовым сейме (1788–1792) быў брат генерала Тадэвуша Тышкевіча – ротмістр пяцігорскі Ежы Тышкевіч [1, с. XXXIX]. Яго сын, Вінцэнт, прымаў актыўны ўдзел у працы варшаўскага сейма 1830 г. [4, с. 356].

Акрамя таго, маршалак надворны літоўскі, староста вількамірскі і апоўскі Ян-Антоній Тышкевіч у 1633 г. быў дэпутатам у Радомскім казначэйскім трыбунале, а ў 1642 г. – маршалкам Трыбунала ВКЛ [4, с. 350]. Тую ж пасаду ў 1773 г. займаў Станіслаў Антоній Тышкевіч [4, с. 354]. Дзісенскі падстароста Стрэт Тышкевіч, пляменнік Васіля, у 1575–1576 гг. уваходзіў у склад каптуровага суда Полаччыны [32, с. 32]. У склад полацкага земскага суда першай паловы XVII ст. уваходзілі згаданы вышэй суддзя земскі Аляксандр Тышкевіч, які, верагодна, з’яўляўся таксама паслом на сеймы 1607 і 1611 гг., і пісар земскі Міхал Ігнацы Тышкевіч [32, с. 35].

У XIX ст. некаторыя прадстаўнікі роду Тышкевічаў станавіліся павятовымі маршалкамі: пляменнік жмудскага біскупа Антонія Тышкевіча Дамінік у 1807–1811 гг. з’яўляўся маршалкам Барысаўскага

павета, тую ж пасаду займаў яго брат Пій у 1814–1820 гг. [4, s. 371] і пляменнік Яўстафій; у Кіеўскай губерні ў 1826–1854 гг. маршалкам быў другі сын ротмістра пяцігорскага Ежы Тышкевіча Генрых, які служыў таксама тайным саветнікам і карыстаўся добразычлівасцю расійскага імператара [33, с. 689]. Яго сын, Станіслаў Тышкевіч, стаў павятовым маршалкам ва Уманскім павеце [4, s. 358]. У Ковенскай губерні ў 1848–1849 гг. гэту пасаду займаў Бенедыкт Тышкевіч, у Віленскім павеце ў 1859–1862 гг. – Ян Тышкевіч [33, с. 897], пра якога віленскі генерал-губернатар Назімаў паведамляў шэфу жандармаў у Пецярбург: «Варшаўскае здарэнне адгукнулася і ў Вільні прыкметным хваляваннем, асабліва сярод маладых людзей і дам вышэйшых мясцовых колаў, якія спынілі забавы, замянілі іх жалобай і перасталі наведваць тэатр і іншыя грамадскія сходы. На чале гэтых ажытатараў стаў віленскі павятовы маршалак шляхты граф Іван Тышкевіч – малады чалавек вельмі абмежаванага розуму, поўны фанатызму, якім кіруе яго маладая жонка і манах бернардынскага ордэна, даўні духоўнік яго памерлай маці, а цяпер яго самога. Па прапанове жонкі графа Тышкевіча ў мінулую сераду, 2 сакавіка, вялікая частка гэтага грамадства з’ехала ў царкву Святога Іаана (былую ўніверсітэцкую), дзе і была здзейснена заказаная ім памінальная літургія і паніхіда па забітых у Варшаве» [34, с. 337]. Меўся на ўвазе расстрэл царскімі ўладамі ў Варшаве мірнай дэманстрацыі 15 лютага 1861 г. Пазней Ян Тышкевіч прымаў удзел у паўстанні 1863–1864 гг. [35, арк. 15].

Габрыэль Тышкевіч займаў пасаду маршалка Скви́рскага і Махноўскага паветаў [4, s. 361]. Брат першага ардыната біржанскага Яна Тышкевіча Юзаф быў маршалкам Ашмянскага павета [4, s. 368].

Такім чынам, можна меркаваць, што заняпаду галіны роду Міхала Тышкевіча спрыялі вайсковыя канфлікты, якія закраналі Рэч Паспалітую ў XVII ст. Сярод Скумінаў-Тышкевічаў асабліва вызначыўся віленскі ваявода Януш, які быў не толькі ваяром, але і ўдзельнікам перамоў са Швецыяй. Найбольш актыўным удзельнікам баявых дзеянняў з галіны Тышкевічаў-Каляніцкіх з’яўляўся генерал Тадэвуш Тышкевіч. Падчас войнаў і паўстанняў на тэрыторыі Беларусі ў XIX ст. большасць прадстаўнікоў гэтага роду выступалі супраць Расійскай імперыі, але былі і выключэнні. Асобныя Тышкевічы прымалі ўдзел у працы сеймаў, а ў XIX ст. займалі пасады павятовых маршалкаў.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС (*REFERENCES*)

1. *Tyszkiewicz J.* Tyszkiewicziana: militaria, bibliografia, numizmatyka, ryciny, zbiory, rezidencje etc. Poznań, 1903.
2. *Zielińska T.* Poczet polskich rodów arystokratycznych. Warszawa, 1997.
3. *Tyszkiewicz M.* Monografia domu Tyszkiewiczów. Warszawa, 1900.
4. *Żychliński T.* Tyszkiewiczowie herbu Leliwa // *Złota księga szlachty polskiej*. Poznań, 1883. S. 333–376.
5. *Грыцкевіч А.* Тышкевічы // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі* : у 6 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск, 2001. Т. 6, кн. 1 : Пузаны – Усяя. С. 551–552.
6. *Яцкевіч З.* Радавод Яўстафія Тышкевіча // *Архівы і справаводства*. 1999. № 2. С. 61–68 [Jackevich Z. Radavod Jawstafija Tyshkevicha. *Arhivy i spravavodstva*. 1999. No. 2. P. 61–68 (in Belarus.)].
7. *Tyszkiewicz E.* Groby rodziny Tyszkiewiczów. Warszawa, 1873.
8. *Пашкевич М. М.* Феодор Скумин-Тышкевич, воевода Новгородский. Вильна, 1890.
9. *Радаман А.* Вайсковыя шляхецкія з’езды (попісы і зборы паспалітага рушэння) Наваградскага павета ў другой палове XVI ст. // *Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях* : матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск – Навагрудак, 23–24 лістап. 2007 г.). Мінск, 2008. С. 220–231 [Radaman A. *Vajskovyja shljaheckija z’ezdy (popisy i zbory paspalitaga ruschennja) Navagradskaga paveta w drugoj palove XVI st. Parlamenckija struktury wladny w sistjeme dzjarzhawnaga kiravannja Vjalikaga Knjastva Litovskaga i Rjeczy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddzjah* : matjeryjaly Mizhnarodnaj navuk. kanferjencyi (Minsk – Navagrudak, 23–24 Novemb. 2007). Minsk, 2008. P. 220–231 (in Belarus.)].
10. *Гісторыя беларускай кнігі* : у 2 т. / пад агул. рэд. М. В. Нікалаева ; навук. рэд.: В. В. Антонаў, А. І. Мальдзіс. Мінск, 2009. Т. 1 : Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага.
11. *Dorobisz J.* Udział wojewody mścisławskiego Janusza Skumina Tyszkiewicza w rokowaniach za Szwecją (1623–1625) // *Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях* : матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск – Навагрудак, 23–24 лістап. 2007 г.). Мінск, 2008. С. 232–245 [Dorobisz J. *Udział wojewody mścisławskiego Janusza Skumina Tyszkiewicza w rokowaniach za Szwecją (1623–1625). Parlamenckija struktury wladny w sistjeme dzjarzhawnaga kiravannja Vjalikaga Knjastva Litovskaga i Rjeczy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddzjah* : matjeryjaly Mizhnarodnaj navuk. kanferjencyi (Minsk – Navagrudak, 23–24 Novemb. 2007). Minsk, 2008. P. 232–245 (in Pol.)].
12. Arch. Gł. Akt Daw. Arch. Warsz. Radziwiłłów. Dz. II, Nr. 1369.
13. Arch. Gł. Akt Daw. Arch. Warsz. Radziwiłłów. Dz. II, Nr. 1384.
14. *Tyszkiewicz E.* Obrazy domowego pozycia na Litwie. Warszawa, 1865.
15. Arch. Muz. Wojska Polskiego. Nr. 9720/25m-10.
16. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев, 1868. Ч. 3, т. 2 : Акты о козаках (1679–1716) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.runivers.ru/newsearch/?q=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BB+%D1%82%D1%8B%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87&WHERE%5B%5D=> (дата обращения: 05.05.2016).
17. *Потоцкая А.* Мемуары, 1794–1820. М., 2005.
18. *Маліноўскі М.* Кніга ўспамінаў / уклад. А. Фядута. Мінск, 2014.

19. *Ерашэвіч А.* Тышкевіч Тадэвуш // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск, 2001. Т. 6, кн. 1 : Пузаны – Усяя. С. 551.
20. Нац. гіст. арх. Беларусі ў г. Гродне. Ф. 1. Воп. 10. Спр. 311.
21. *Тышкевіч А.* Historia 17 pułku ułanów na tle wojsk litewskich 1812–1814 / w oprac. D. Nawrota, A. Nieuważnego. Gdynia, 2004.
22. Беларускія песні і гімны : зб. песень / уклад. С. Барыс. Мінск, 2012.
23. Нац. гіст. арх. Беларусі ў г. Гродне. Ф. 2. Воп. 34. Спр. 786.
24. Нац. гіст. арх. Беларусі. Ф. 293. Воп. 1. Спр. 833.
25. Нац. гіст. арх. Беларусі. Ф. 299. Воп. 1. Спр. 207.
26. *Кахановіч Г. А.* Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI–XIX стст. / навук. рэд. Л. Д. Побаль. Мінск, 1984.
27. *Гарбачова В. В.* Удзельнікі паўстання 1830–1831 гг. на Беларусі : біябібліягр. слоўн. / навук. рэд. У. І. Навіцкі. Мінск, 2006.
28. Arch. Gł. Akt Dawn. Arch. Anny Wąsowiczowej. Nr. 12.
29. Arch. Muz. Wojska Polskiego. Nr. 279333/292.
30. Нац. гіст. арх. Беларусі. Ф. 299. Воп. 1. Спр. 582.
31. Arch. Gł. Akt Dawn. Zbiór z Muz. Nar. Nr. 694.
32. *Радаман А. А.* Арганізацыя і склад полацкага земскага суда ў другой палове XVI – першай трэці XVII ст. // Герольд Litherland. 2011. № 18. С. 21–36 [Radaman A. A. Organizacyja i sklad polackaga zemska suda w drugoj palove XVI – pershaj trjesci XVII st. Gerol'd Litherland. 2011. No. 18. P. 21–36 (in Belarus.)].
33. Поляки в Петербурге в первой половине XIX века : сборник / сост. А. И. Федута. М., 2010.
34. *Кісялёў Г.* Смак Беларускай. Мінск, 2013.
35. Нац. гіст. арх. Беларусі ў г. Гродне. Ф. 681. Воп. 2. Спр. 3.

*Артыкул наступіў у рэдкалегію 01.03.2016.
Received by editorial board 01.03.2016.*